

15TH SLOVENIAN
15. Slovenski
 BIENNIAL OF
bienale
 ILLUSTRATION
ilustracije

12. december 2024 - 9. marec 2025
 Galerija Cankarjevega doma

12 DECEMBER 2024 - 9 MARCH 2025
 CD GALLERY

Lila Prap, Pelikan, nagrada Hinka Smrekarja 2003 (14. SBI)
 Pelican, Hinka Smrekar Award (14th SBI)

Tomaž Kržišnik

Popolnost v drugačnosti

Tatjana Pregl Kobe

Slovenski ilustrator, slikar, grafik in oblikovalec Tomaž Kržišnik (1943–2023)¹ je leta 1968 na varšavski akademiji za likovno umetnost magistriral iz knjižne ilustracije. Sodel je v generacijo, ki se je pionirsko šolala na različnih akademijah v Evropi in vpeljala različnost tudi pri ilustriranju. Poleg te veje likovne umetnosti je bil dejaven še v grafiki in slikanju. Po zaključenem študiju na Poljskem – varšavska akademija je razvijala kompleksno likovno ustvarjalnost ter ni priznavala ostre meje med uporabno in čisto umetnostjo – in vrnitvi v Ljubljano je na področju vizualnih sporočil naredil premike, ki so ključno zaznamovali nadaljnji razvoj tega področja. Bil je prvi, ki je slovensko grafično oblikovanje obogatil z izkušnjo znamenite poljske šole plakata. Pod začetnim vplivom na tujem pridobljenega znanja in z izrazito avtorskim pristopom je v polje vizualnih sporočil vnesel slikovito, razgibano in lirično vizualno izraznost, ki je bila osnovana na risbi in barvi. To je najprej uresničil na plakatih in v knjižnem oblikovanju, tako pesniških zbirk kot tudi avtorsko samosvoje zasnovanih slikanic za otroke, mladino in odrasle.

Kržišnik je bil vsestranski likovni ustvarjalec, v vsa vizualna področja svojega ustvarjanja je prenašal delce iz življenja. Nikoli ni bil zadovoljen z že doseženim ciljem, vedno se je usmerjal k novim izzivom, iskal nove vizualne rešitve in vselej nove projekte. Inovativne so tako njegove ilustracije, risbe, lutke in scenografije kot vizualni znaki in plakati, prostorske postavitve ter izdelki iz stekla in keramike. V Sloveniji se je uveljavil s svojo izjemno, večplastno in vedno prepoznavno avtorsko risbo ter s pretehtanimi, barvitimi grafikami in ilustracijami. Bil je prvi, ki je združeval svoje risane ali slikane podobe s tipografskimi elementi v vsebinsko bogata, prepričljiva in unikatna vidna sporočila, knjižne objekte in ilustracije.

¹ Rojen je bil 9. februarja 1943 v Žireh. Po zaključeni Srednji šoli za oblikovanje leta 1962 se je vpisal na Višjo pedagoško šolo v Ljubljani in leta 1964 na Akademijo za likovno umetnost v Varšavi, kjer je leta 1968 pridobil naziv magistra knjižne ilustracije. Po vrnitvi v Ljubljano je med letoma 1973 in 1976 poučeval grafično oblikovanje na Srednji šoli za oblikovanje, nato pa pridobil status svobodnega umetnika. Med letoma 1988 in 2008 je predaval in vodil seminar na Oddelku za vizualne komunikacije na Akademiji za likovno umetnost in oblikovanje Univerze v Ljubljani, od 2002 kot redni profesor. Leta 1975 je prejel nagrado Prešernovega sklada za likovno podobo predstavitev *Zlata ptica*. Skupaj z Andrejem Kemrom in Miljenkom Liculom je leta 1989 prejel Plečnikovo nagrado za grad Tabor v Laškem. Ob njegovi retrospektivni razstavi v Mestni galeriji Ljubljana leta 1994 je izšla monografija z besedilom umetnostnega zgodovinarja dr. Staneta Bernika. Bil je tudi dobitnik Groharjeve nagrade in častni meščan v Žireh. Svojo umetniško širino in ljubezen do domačega kraja je izkazal tudi z odločitvijo, da na travniku za svojo hišo – ateljejem v Žireh zasadi botanični vrt. To odločitev je omogočilo dejstvo, da je bila mama njegove žene Maje Jute Krulc (1913–2015), priznana slovenska vrtna arhitektka. V ustvarjalnem sožitju vseh treh je že od leta 1977 nastajal Kržišnikov vrt, ki je pomemben prispevek k biotsko in likovno raznovrstni podobi mesta Žiri. V tem vrtu je tudi njegovo poslednje počivališče. Umrli je 22. maja 2023 v Žireh.

15TH SLOVENIAN
15. Slovenski
 BIENNIAL OF
bienale
 ILLUSTRATION
ilustracije

12. december 2024 - 9. marec 2025
Galerija Cankarjevega doma

12 DECEMBER 2024 - 9 MARCH 2025
CD GALLERY

Lila Prap, Pelikan, nagrada Henika Smrekarja 2003 (14. SBI)
 Pelican, Hinka Smrekar Award (14th SBI)

Za magistrsko delo na varšavski akademiji je leta 1971 ustvaril sedem izvirnih grafik k slovenski ljudski pravljici *Zlata ptica*. Že ob tej prvi bibliofilsko zasnovani grafični mapi² v sitotisku pri nas, ki je že takoj na začetku umetnikove poti drhtela od popolnosti, je postal eden najbolj individualnih, drznih in stilno prepoznavnih umetnikov, ki se je trajno zapisal v zgodovino slovenske umetnosti.

Imel je jasno izhodišče, da ustvarjanje knjige zahteva od ilustratorja in od oblikovalca celostno zamisel in dosledno vrhunsko tiskarsko rešitev. Odgovornost za oblikovanje je delil z Matjažem Vipotnikom, enim naših najpomembnejših grafičnih oblikovalcev, ki je poskrbel predvsem za tipografski del grafične mape, tisk pa je zaupal Apolloniu Zvestu, ki je prav v tem času prevzel tudi poučevanje grafike na Akademiji likovnih umetnosti Univerze v Ljubljani. Besedilo, ki spremlja ilustracije na tanjšem sivem papirju, je minimalistično zasnovano, tik ob njem so na vsakem listu le izstopajoče velike številke. Oblikovana sta tudi notranji naslovni list in zadnja stran s kolofonom. Mapa je klasična lepenka z natisnjeno naslovnico.

Različic motiva zlate ptice je veliko, ker se je pravljico o njej pripovedovalo v različnih krajih po Sloveniji ter v različnih časovnih obdobjih, a čeprav literarni lik zlate ptice, ki čudovito poje in ima njeno perje čudežno moč, označuje zlata barva, se Kržišnik zanjo ni odločil. Na vseh njegovih sedmih podobah prevladujejo intenzivne žive barve, predvsem rdeča, zelena in modra, druge delujejo kot znakovni poudarki določenega motiva, simbola. Motiv, ki si ga je Kržišnik med študijem na Poljskem izbral, asociira na izbiro motivov slovenskih umetnikov, ki so v začetku prejšnjega stoletja delovali na Dunaju kot člani takrat ustanovljenega umetnostnega kluba Vesna pod vplivom dunajske secesije ter zgledov čeških in poljskih umetnikov. Čeprav niso dolgo delovali skupaj, je vesnanstvo postala stilna oznaka in sinonim za umetnost, temelječo na motiviki in občutju ljudskega izročila. Sočasni secesijski slog je posebno pozornost posvečal tako videzu knjige kot posameznim ilustracijam, ki so bile pogosto okvirjene s stilnimi obrisi upodobljene ilustracije na celi strani. Močni obrisi kot okvirji značilno izstopajo tudi na Kržišnikovih ilustracijah *Zlate ptice*, le da s čistimi oblikami in močnimi barvami. Zavestno vključevanje slovenske narodne umetnosti pa se kaže v stiliziranih oblikah, znakih in ponavljajočih se emblemih (na krilu ptice, ob kraljevem prestolu, v pokrajini, kjer kot osrednji motiv podobe dominira deček na konju z deklenco v naročju, na leskovi šibi, ki jo mladenič ureže, da ga medved na hrbtu ponese do zlatih palic, kjer domujejo jate ptic, in na drevesu z zlatimi kletkami zanje ...). Prav nekonvencionalna uporaba teh znanih stiliziranih simbolov, motivno vpetih v pripovedno nazorno prikazano pravljичno pripovedko, daje tem njegovim ilustracijam večnostni nadih.

15TH SLOVENIAN
15. Slovenski
 BIENNIAL OF
bienale
 ILLUSTRATION
ilustracije

12. december 2024 - 9. marec 2025
Galerija Cankarjevega doma

12 DECEMBER 2024 - 9 MARCH 2025
CD GALLERY

Lila Prap, Pelikan, nagrada Henika Smrekarja 2003 (14, 581)
 Pelican, Henka Smrekar Award (14th SBI)

Leta 1984 je *Zlata ptica*³ izšla kot miniaturna različica grafične mape. Bel ovitek s podobo zlate ptice, ki se vzpenja k soncu, je oblikovan tako, da so vanjo zloženi posamezni deli pripovedke, ne da bi bili vezani. Na uvodnem lističu je samo barvita podoba zlate ptice. Naslednjih sedem enot je oblikovanih kot (oltarni) triptih, sestavljajo ga naslovna stran z motivom zlate ptice na črni podlagi, v sredini prav tako na črni podlagi dominirajo ilustracije (iz grafične mape), na desni strani na beli podlagi teče besedilo, na hrbtni strani so zloženi lističi označeni s številkami.

V vizualna sporočila samosvoje tipografije na plakatih poznih šestdesetih in v začetkih sedemdesetih let prejšnjega stoletja je Kržišnik pogosto vnašal izrazito slikovne elemente. Zlahka je prehajal med mediji, jih celo medsebojno oplajal. Oblikoval je plakate in svoje ideje ilustriral. Oblikoval je knjige ter iz njih ustvarjal slikarske, oblikovalske in celo tridimenzionalne objekte. Lahkotno, razgibano, preprosto, sproščeno igrivo. Med najbolj ilustrativnimi plakati je bil posebne pozornosti deležen triptih *Nazaj k naravi*⁴ (1973), največkrat predstavljen na izborih slovenskega sodobnega oblikovanja vidnih sporočil, zaradi izrazito sugestivno sporočilne risbe in krhke, komaj zaznavne tipografije na dnu vsakega natisnjenega lista. Bil pa je to tudi čas, ki je bil najbolj naklonjen njegovemu eksperimentiranju pri snovanju drugačnih, še danes nepreseženih unikatno oblikovanih in realiziranih knjig. Plakati so imeli sporočilne, pripovedne in simbolne elemente. Tako pridobljene izkušnje je vnašal tudi na druga področja, predvsem v oblikovanje in ilustriranje knjig⁵ ter snovanje lutk.

*

Z izkušnjami ustvarjanja plakatov, predvsem ekspresivnih, za gledališke in lutkovne predstave, se je Tomaž Kržišnik podal tudi na samosvojo ilustratorsko pot. Izrazito opazen je bil že prvi nekonvencionalni projekt za zbirko pesmi *Obraz* (Partizanska knjiga, 1972) Ivana Minattija. Doživetje poezije je povezal z govoro likov v prostoru. Pesmi je oblikoval kot trodimenzionalno gledališko sceno, izrezani obrazni profili s posameznimi pesmimi so postavljeni tako, da z odpiranjem ponujajo različne poglede in od bralca zahtevajo vso pozornost. Sredinska ilustracija je dvobarvna, razgibanost ji daje globok slepi tisk. Razprti roki pred obrazom zakrivata

³ Miniaturno knjigo *Zlata ptica* je leta 1984 izdalo Mednarodno združenje miniaturne knjige. Uredil jo je Kazimir Rapoša. Natisnil jo je Plutal, TOZD Grafika, Ilirska Bistrica. Natisnjena je bila le v 400 izvodih, tristo izvodov je numeriranih s številkami od 1 do 300, sto izvodov je numeriranih z rimskimi številkami od I do C. Založila jo je Cankarjeva založba, Ljubljana. Za založbo je bil zanjo odgovoren dr. Martin Žnidaršič.

⁴ Leta 1973 je Kržišnik na delovnem simpoziju dvanajstih držav v Rigi oblikoval triptih plakatov *Nazaj k naravi* z močnim ekološkim vizualnim nagovorom, ki so nato s skupinsko razstavo potovali po vseh večjih mestih Sovjetske zveze. V Sloveniji je izdajo plakatov omogočila Založba Obzorja. To je bila prva serija slovenskih plakatov, ki je skozi lirizem simbolike in s kakovostno oblikovno rešitvijo, kar je bilo v sedemdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja na tovrstnih plakatih še redkost, opozarjala na že tedaj izjemno perečo okoljevarstveno problematiko.

⁵ Nagrade, ki jih je Tomaž Kržišnik prejel za knjižne ilustracije: 1972 – Knjižni sejem, Beograd, 1974 – zlato pero, Beograd, 1975 – BIO, Ljubljana, 1980 – Knjižni sejem, Beograd, 1980 – Knjižni sejem, Ljubljana, 1983 – Knjižni sejem, Beograd.

15TH SLOVENIAN
15. Slovenski
 BIENNIAL OF
bienale
 ILLUSTRATION
ilustracije

12. december 2024 - 9. marec 2025
Galerija Cankarjevega doma

12 DECEMBER 2024 - 9 MARCH 2025
CD GALLERY

Lila Prap, Pelikan, nagrada Henika Smrekarja 2003 (14, 581)
 Pelican, Henka Smrekar Award (14th SBI)

prazno belino polkroga, ki je lahko v morju vzhajajoča luna, zahajajoče sonce ali obris obraza. Izrezanih živobarvnih obraznih profilov z belo odtisnjeno pesmijo na obeh straneh je deset, s črno spiralo zvezanih je na vsaki strani pet obrnjenih tako, da si podobe zrejo v oči. Na vsakem je zlat odtis kocke, v katero so vtisnjeni ilustratorjevi vselej različni znakovni simboli. Na levem delu se ponavljajo različni motivi prstov in dlani, na desni poenostavljene podobe rok in silhuet moškega telesa. Bibliofilska knjiga (v kartonasti mapi, 30 cm x 30 cm, spiralna vezava, barvni sitotisk: Etiketa Žiri) je izšla v tristo oštevilčenih izvodih. Prav tako radikalno odmaknjena od klasične oblike knjige je kalejdoskopsko razrezana pregibanka *Srčevac* (Cankarjeva založba, 1973) Svetlane Makarovič, umeščena v črn polivinilni ovitek. V njem je nadrealistično sestavljen skupek podob, ki pesničine verze predstavlja tako nenavadno igrivo, da nobeno branje ni enako prejšnjemu. Je poseben knjižni objekt, s katerim se je treba najprej seznaniti in nato z njim občutljivo ravnati. Tovrstna kaotična nagnetenost in hkrati razpršenost podob⁶ pa sta otrokom več kot dobrodošla igra, ki jih vabi ne le k občudovanju ekspresivnih ilustracij (skozi ilustratorjev nenavadni pogled), temveč tudi k branju. S tako povezanim načinom medsebojnega vizualnega in besednega branja je utrl pot svojim drugim samosvojim knjižnim projektom.

Dinamičnost in barvita ekspresivnost, značilna za poljsko šolo grafičnega oblikovanja, ter nadrealistično poudarjanje pripovednih prvin so skupaj z eksplozijo barv našli prostor tudi v slikanicah za otroke, ilustrirane in oblikovane kot zložljiv plakat-slika: *Zajček gre na luno* (Partizanska knjiga, 1973) in *Aladinova čudežna svetilka* (Mladinska knjiga, 1974) Svetlane Makarovič ter *Lalala* (Mladinska knjiga, 1975) Ele Peroci. Z značilnostjo zloženega plakata je bila na enem listu oblikovana in enostavno ilustrirana tudi *Sodobna pobarvanka* (Partizanska knjiga, 1973). Poleg likovne posebnosti serija slikanic-pregibank prinaša najmlajšim bralcem igrivost, kjer je otroku ne le dovoljeno, temveč zapovedano radovedno odkrivanje novega, kjer razprta stran daje v celoti zaobjet pogled na nenavaden, pravljичen svet in kjer postanejo besede zgolj njegova dopolnitev.

Izvirno oblikovalsko izhodišče je Kržišnik razvijal tudi s svojimi drugimi knjižnimi projekti, na primer »s pahljačasto knjižico *Abecedna igra*⁷, pri čemer je bila v ospredju ustvarjalčevega zanimanja predvsem nastavitve vizualne kombinatorike s posebnimi prostorsko-kinetičnimi učinki, podprtimi z izrazitimi identifikacijskimi barvnimi znamenji, ki ustrezajo otroški predstavnosti⁸. Funkcionalni eksperiment je razvijal

6 Jure Mikuž: »Tomaž Kržišnik je predvsem v risbi, pa naj bo ta potopisna, ilustrativna, predloga za scenografski ali oblikovalski projekt, združil vrsto videnj in opazovanj, kakršna poznamo tako iz zgodovine umetnosti kot iz sodobne tvornosti. Poslužuje se opazovanja po načelu, ki bi ga lahko imenovali princip razpršene pozornosti.« Vir: Uvodna beseda v katalogu *Tomaž Kržišnik, Risbe / Drawings 1986–1991*, Bežigrajska galerija, 1991.

7 Tatjana Pregl: *Abecedna igra*, Partizanska knjiga, 1978. Barvni sitotisk na tanko plastiko: Etiketa Žiri. Spete strani so umeščene v raznobarne plastične ovitke.

8 Stane Bernik: *Tomaž Kržišnik – Izrisane podobe sveta in oblik / Drawings of Images of the World and Forms*, Mestna galerija, Ljubljana, 1994, str. 14.

15TH SLOVENIAN
15. Slovenski
 BIENNIAL OF
bienale
 ILLUSTRATION
ilustracije

12. december 2024 - 9. marec 2025
Galerija Cankarjevega doma

12 DECEMBER 2024 - 9 MARCH 2025
CD GALLERY

Lila Prap, Pelikan, nagrada Henika Smrekarja 2003 (14, 581)
 Pelican, Henka Smrekar Award (14th SBI)

ob kratkih pesmih tako, da so verzi, črke in ilustracije oblikovani na z vijakom spetih ploščicah, s katerimi otrok sestavlja besede ali pa jih po vrstnem redu na drugi strani zloži v dve igri, ki ju določata tam natisnjeni pesmi in navodilo. Da je večkrat povezoval svoje različne vizualne projekte, predstavlja kar nekaj plakatov, na katerih prevladuje povsem ilustratorska logika. Med njimi je živobarven plakat *Varčujem, varčuješ, varčuje* Ljubljanske banke (1982), pri katerem je Kržišnik tipografsko uporabil črke, ilustrirane že za to zložljivo slikanico.

*

Neponovljiv je projekt z ilustracijami poezije Franceta Prešerna. Za ljubljansko Cankarjevo založbo je najprej nastala bibliofilska izdaja *Sonetje nesreče*⁹ (1980), nato še v istem letu zgibanka (18 listov) *Soneti nesreče* z relativno nizkimi finančnimi stroški v množični nakladi, ki ji je leta 2019 sledil ponatis¹⁰, in grafična mapa sedmih izvornih grafičnih listov¹¹. Sledila je še miniaturna izdaja *France Prešeren: Sonetje nesreče*¹². Likovne vsebine so iste, združujejo jih izbrisana podoba poustvarjenega Prešernovega lika, vztrajanje pri preizpraševanju odgovora v nas samih in umetnikovo soočenje s seboj.

Cikel ilustriranih šestih *Sonetov nesreče* je France Prešeren napisal leta 1932, v *Kranjski čbelici IV* je izšel leta 1834. Gre za osrednjo izpoved pesnikovega življenjskega spoznanja in njegovo vrhunsko delo. Soneti, nastali v dobi romantike na Slovenskem v prvi polovici 19. stoletja, so oblikovno in vsebinsko povezani. Sonet *Memento mori*, spomenik smrti kot dejstvo človekovega življenja, je Kržišnik dodal kot sedmo ilustracijo v knjigah in sedmo podobo v grafični mapi. V teh ilustracijah je varšavska *Zlata ptica* dobila nova krila, nov izraz, novo misel, postarala se je za deset let: iz rosne mladosti, veselja nad slikanjem in izražanjem ter iz pojočega odnosa do življenja v kultivirano, zrelo moško dobo, v stanje eksistencialnih vprašanj, razmišljanj, odgovorov.

Črta teče kot misel, se obrača, krivi prostor, daje dogajanju nove dimenzije. Črta zapisuje ljudi, čeprav podobe niso nikdar njihov verni zapis, zato pa umetnik ohranja njihove odnose in ozračje ambientov. Območje

⁹ France Prešeren: *Sonetje nesreče* (bibliofilska numerirana izdaja s Kržišnikovim podpisom). Ilustracije in oblikovanje: Tomaž Kržišnik. Uvod: Tone Pavček in Stane Bernik. Višina 29 cm. Platno, ščitni kartoniran ovoj. Cankarjeva založba, Ljubljana, 1980.

¹⁰ Leta 2019 je izšel ponatis zgibanke *Soneti nesreče*. Založilo jo je Muzejsko društvo Žiri, zanj Alojz Demšar. Urednica: Maja Justin Jerman. Tisk: Etiketa Tiskarna, d.d., Žiri. Naklada: 1000 izvodov. Izdajo sta omogočila Občina Žiri in M-Sora ob zaključku Pregledne razstave Tomaža Kržišnika *Umetnost misli*. Notranjost je nekoliko drugačna, besedilo v drugi tipografiji ni napisno z rdečimi črkami kot v prvotni izvedbi, temveč s črnimi.

¹¹ Tisk grafik: Bata Knežević, Beograd, 1980. 36-barvni sitotisk, 48 cm x 65 cm.

¹² France Prešeren: *Sonetje nesreče*, Cankarjeva založba, 1983. Spremni besedi Tone Pavček in Martin Žnideršič. Velikost 55 mm x 55 mm, vezano v platno, vloženo v potiskan kartonski etui. Barvni tisk. 500 izvodov je oštevilčenih z arabskimi številkami, 50 z rimskimi, ki niso bile v prodaji. Miniaturna knjižica je izšla še v hrvaškem, srbskem, makedonskem, angleškem, nemškem, italijanskem, francoskem in ruskem jeziku.

15TH SLOVENIAN
15. Slovenski
 BIENNIAL OF
bienale
 ILLUSTRATION
ilustracije

12. december 2024 - 9. marec 2025
Galerija Cankarjevega doma

12 DECEMBER 2024 - 9 MARCH 2025
CD GALLERY

Lila Prap, Pelikan, nagrada Hinka Smrekarja 2023 (14. SBI)
 Pelican, Hinka Smrekar Award (14th SBI)

Goričkega, ikonografsko izrisano v ciklu risb, je bilo za Kržišnika motivni svet slovenskega prostora in že v izhodišču zapis stanja slovenske vasi. Na tej osnovi so začele nastajati poznejše barvne študije v Varšavi, saj je s temi lebdečimi kompozicijami ohranjal odnos do »srečne, drage« vasi domače, ko mu črta ni zapela oblih danosti goric, se ni ovila kot trta k soncu niti ni pela o umirjenih prekmurskih ravninah ob sončnem zatonu, ampak je sedla na sredo zapitega prostora med starce, norce, pijance in ni hotela zaznati ničesar drugega kot to dano zabitost, zaprtost prostora. Sprva redki predmeti so začeli sčasoma vse gosteje leteti iz prostora, si utirati pot iz zaprtosti, iz »tega sveta«, ki jih duši, kjer zase ne najdejo prostora, v nek drug še nedefiniran svet – kar se na risbah kaže v razbitju kompozicije, pomensko pa v potrebi po drugačnosti, hrepenenju in usmerjanju po polnejšem življenju, ki je umetnika kot pesnikova »uka žeja« speljala iz rodne vasi, njegovega zaprtega sveta.

Pri nastajanju tega kompleksnega ilustratorskega projekta niti v zasnovi ni šlo za preprosto vizualno pripoved o tolikokrat predočeni Vrbi kot simbolu slovenske vasi, temveč zavestno ponazoritev energije, ki je vodila pesnika od doma, ga zavrtela v eksploziji sveta, ga puščala v sovražni sreči negibno lebdeti na tleh, ga evforično občudovala, ko se togoten ni odpovedal s trnjem posuti poti ter se umiril ob pesnikovi sprejemljivosti in navajenosti »trpljenja tvojega, življenja ječa«. Kot apoteoza teh šestih dvigajočih se in padajočih stanj so v poslednjem, dodanem sedmem sonetu – *Memento mori* – povzeta dejstva slikarjevega dotedanjega odnosa do pesnikove nesrečne usode, ki jo je hotel Kržišnik ilustrirati kot njegovo notranje, duševno stanje skozi prizmo obrisa njegove znane pojavnosti, ko obris pričeske uokvirja le še tip klasicističnega ovala. Tako zasnovana podoba pa se vse bolj deformira, razletava, spreminja, dokler pri zadnji ne pride do odprtega prostora z začrtano silhueto brez ovala, kjer namesto praznega prostora obraza ostaja večno drevo kot simbol poezije, ki je čas ne bo zmaličil. Za Tomaža Kržišnika je to drevo tedaj pomenilo vizijo novih življenjskih izzivov.

Pri klasičnih oblikah knjige, ki jo bibliofilska izdaja zahteva, se je Kržišnik čutil vezanega, saj so ga kot vselej zanimala in izzivala le odprte tehnološke možnosti. Ob tem, ko nosi klasična knjiga napetosti in premore držati gledalca v napetosti od strani do strani z ritmično urejenim odpiranjem, ga je zanimal problem, kako bi profesionalno enakovredno napravil »ljudsko« izdajo iste knjige, ki bi nosila enake estetske lastnosti za bistveno manjše gmotne stroške. Izziv, ki ga je sprejel kot oblikovalec, je gradil na osnovi klasičnega oblikovanja drugače zasnovanih knjig ter si je le tako na podlagi dotedanjih spoznanj in izkušenj lahko zamislil celoten projekt *Sonetov nesreče* kot sintezo svojega dotedanjega ustvarjanja. Zavest, da »miru ne najde« ne pesnik ne on sam, ga je znova prignala do razrešitve. Razvejane kompozicije v prostorih podob, kjer vse na

15TH SLOVENIAN
15. Slovenski
 BIENNIAL OF
bienale
 ILLUSTRATION
ilustracije

12. december 2024 - 9. marec 2025
Galerija Cankarjevega doma

12 DECEMBER 2024 - 9 MARCH 2025
CD GALLERY

Lila Prap, Pelikan, nagrada Henika Smrekarja 2023 (14. SBI)
 Pelican, Hinka Smrekar Award (14th SBI)

njih leti, išče, beži, hrepeni, ker jih ženeta »skrb in potreba«, ko »miru ne najde revež ak' preiše vse kraje, kar jih strop pokriva néba«, se dramatično raztezajo v sedem (sklenjeno zložljivih) dvostranskih ilustracij, ki se, celo dvobarvne (!), kjer je krvavordeča barva bistven poudarek, ponudijo v prijazno branje. Statična umirjenost v zavesti, da ni pomoči od zunaj, da moraš ostati sam, če hočeš ustvarjati po svojem, ko sta kot pesniku »trpljenje in obup mu hlapca zvesta«, je dal Kržišniku vodilo za bolj umirjeno risbo, za poskus znova sklenjene podobe kot pomiritve, moči in prepričanosti vase.

*

Kakor so Kržišnikove sanje segle (z eksplozijo barvnih razletenih motivov v 36-barvnem sitotisku) v kulturo Prešernovega časa ter v oblikovno in ilustratorsko samosvojost, se je umetniško lotil tudi Collodijevega *Ostržka*, gotovo najslavnejšega lažnivega fanta na svetu. Na ilustrativnih izhodiščih je ustvaril cel cikel risb za gledališko predstavo. Njihov ritem je zasnovan na enakih izhodiščih, kot so bile njegove izvirne risbe s potovanj, le da je bila dokončna obdelava izvedena s številnimi barvnimi fotokopijami, kar je bila za tisti čas nova likovno-tehnična obogatitev: na črno-bele podlage risb, ki so avtentično nastajale na vajah za istoimensko predstavo, je pozneje dodajal barve, polnil risbe in zapiske dopolnjeval z obujanjem spomina na to pravljico, v kateri se laži zlahka prepozna z dolgim nosom. Njegovo pomensko in ikonografsko vizualno dopolnilo pripovedi je nastalo v kombinaciji risbe s tehniko, s katero do tedaj noben slikar še ni tako prepričljivo ustvaril. V teh delih je večje prepletal do takrat še neizrabljene tehnološke tiskarske zmožnosti s prvotnimi črno-belimi in barvnimi risbami ter popolnim smislom za tipografijo. Črno-bele risbe kot osnutke za lutke, ki jih je dopolnjeval z uporabo barvnih fotokopirnih možnosti, so bile natisnjene v Gledališkem listu za Collodijevo predstavo *Ostržek*¹³ (Slovensko mladinsko gledališče, 1985). Takrat se je, popolnoma očaran nad to tehniko povečevanja in zmanjševanja svojih črno-belih risb, tudi pri oblikovalski zasnovi bibliofilске knjige *Nemira polno jabolko*¹⁴ s kseroksi in kserografikami igral z ritmično zasnovo uporabe barvnih papirjev, ki jih je sproti nadzoroval pri oblikovanju in sestavljanju različic ob tiskarskih strojih v Zebri, na Gosposki uličici blizu Narodne univerzitetne knjižnice v Ljubljani.

Preudarno in ustvarjalno je oblikoval tudi svoj lutkovni rokopis.¹⁵ Posebno poglavje so neštete skice, risbe,

¹³ Na razstavi risb v ljubljanski Bežigrasjski galeriji so bile leta 1991 na ogled tudi kompozicije črno-belih in barvnih risb kot osnutki za predstavo *Ostržek*.

¹⁴ Tatjana Pregl: *Nemira polno jabolko*, Partizanska knjiga, 1986. Ivo Svetina: spremna beseda *Rokopis izpraznjene prostora*. Ob pesmih je 112 vinjetnih ilustracij, pri katerih se le prvi in zadnji motiv ponovita, a je zaključni povečan. Devet ciklov pesmi razmejujejo celostranske ilustracije na žareče modrem papirju.

¹⁵ Dušan Jovanovič: *Zlata ptica*, Lutkovno gledališče Ljubljana, 1974; *Živi na soncu mož*, Lutkovno gledališče Ljubljana, 1976 (režija: Z. Šedlbauer); Svetlana Makarovič: *Igra o letu*, Lutkovno gledališče Ljubljana, 1983 (režija: E. Majaron, glasba: Lado Jakša); J. B. Molière: *Zlahtni meščan*, Lutkovno gledališče Jože Pengov Dravljje (režija: H. Zajc, glasba: L. Jakša, scenograf: S. Jovanovič, izdelava lutk: I. Bilak, izdelava kostumov H. Zajc).

15TH SLOVENIAN
15. Slovenski
 BIENNIAL OF
bienale
 ILLUSTRATION
ilustracije

12. december 2024 - 9. marec 2025
Galerija Cankarjevega doma

12 DECEMBER 2024 - 9 MARCH 2025
CD GALLERY

Lila Prap, Pelikan, nagrada Hinka Smrekarja 2023 (14, 581)
 Pelican, Hinka Smrekar Award (14th SBI)

grafike, lutke, scenografije in kostumografije, ki so zaradi svoje duhovitosti in izvirnosti zamisli nepozabno zapisane v zgodovino te zvrsti umetnosti. Predstava *Zlata ptica* je bila privzeta iz pravljničnega izročila, duhovita zamisel likov in lutkovnega prizorišča se mu je ponujala kar sama, saj je že v snovanje ilustracij te povesti vložil veliko raziskovanja in poglobljanja v njeno pripovedno sporočilo. Spoznavanje ritma uprizoritev, značilnosti menjavanja scen ter določanje velikosti in značilnosti nastopajočih likov v lutkovnem gledališču so izzivali njegovo nenehno iskanje popolnosti v drugačnosti. Po lutkovni predstavi *Živi na soncu* mož se je še posebej natančno pripravljaj za scenografsko veličastno predstavo *Igre o letu* na velikem odru, ki je bila nato manj bleščeče igrana v Lutkovnem gledališču Ljubljana. Markantno karikirane lutke za predstavo *Žlahntni meščan* so poudarjano sledile značaju Molièrovih glavnih junakov, a so ohranile svojskost. Pred gledalci oživiljene lutke – rustikalno romantične, dramatično zvrtničene, očarljivo grdikave, pravljnično poetične, radoživivo vihrave in glede na značilnosti iger barvo uglasene – so bile v vseh njegovih predstavah fantastično izsanjane in magnetno privlačne.

Redko, a včasih se je Kržišnik le podredil klasičnemu oblikovanju knjig¹⁶, vendar je ostal nezmotljivo drugačen tudi v notranjosti klasično vezanih ali spetih knjig. Vselej je poudarjal svoje prepričanje, da ilustrator ni primoran zvesto slediti predloženi pripovedi, temveč da je dobra ilustracija več kot le dopolnitev besedila. V izbrani tipografiji njegove ilustracije z barvnimi pasteli v kombinaciji s kolažem iz dekorativnega papirja izrezanih črk izvirno, a v slikanici *Prebesedimo besede* (Partizanska knjiga, Matjaževa knjižnica, 1981), kar verodostojno spremljajo šaljive pesmice za otroke Borisa A. Novaka. V ritmu valujočih verzov plešejo čez dve strani, poskakujejo in se igrajo, prevračajo kozolce ter se hihitajo, sramežljivo izpovedne tudi za zaljubljene deklice in dečke. Na devetnajstih dvostranskih ilustracijah z verzi, ki svobodno poplesavajo po prostoru podobe, za pozornost tekmujejo tudi slikarjeve živobarvno izpisane besede. Enaka kvadratna oblika določa tudi drugo slikanico ob pesmi *Domišljija je povsod doma* Borisa A. Novaka (Partizanska knjiga, 1984). Spremljajo jo enostranske ilustracije ob pesmih, ki bolj simbolično spremljajo njihovo razgibano vsebino. Skoraj abstraktni motivi, ki le s kakšnim majhnim detajlom sledijo pesnikovim drobnim domiselnim verzom, bralca zaustavijo ter ga skoraj prisilijo k branju in razmisleku. Ilustrator pa si ni mogel kaj, da ne bi pod vsak živobarvno naslikani tridimenzionalni kvadrat¹⁷ postavil različne oblike pogledov na izreze črno-bele

¹⁶ Dokaj klasična je tudi prikupna poljudnoznanstvena knjižica z mehкими platnicami za najmlajše otroke *Letni časi* (Mladinska knjiga, Zbirka Pelikan, 1980) Tatjane Pregl, kjer se igrivost njegovih ilustracij prepleta z znanstvenimi fotografijami vesolja, pri čemer mu je bil pri zasnovi v pomoč Marek Goebel.

¹⁷ Barvne kvadrate je uporabil tudi pri ilustracijah za pesniško zbirko *In hvaljeno novi v sebi* (Literarna sekcija DPD Svoboda Žiri, 1983) Franca Kopača. S šestindvajsetimi rastro črno-belih motivov lutk in keramičnih objektov pa je ilustriral pesniško zbirko *Šepavi soneti* (Založba Mihelač, Zbirka Itaka, 1995) Milana Dekleve. Že preverjenih motivov se je loteval tudi pri knjižni opremi za različne avtorje (A. E. Poe, Richard Armstrong, Siegfried Lenz, Tomaž Salamun, Drago Jančar ...), kjer je

15TH SLOVENIAN
15. Slovenski
 BIENNIAL OF
bienale
 ILLUSTRATION
ilustracije

12. december 2024 - 9. marec 2025
Galerija Cankarjevega doma

12 DECEMBER 2024 - 9 MARCH 2025
CD GALLERY

Lila Prap, Pelikan, nagrada Hinka Smrekarja 2023 (14. SBI)
 Pelican, Hinka Smrekar Award (14th SBI)

fotografije, oblečene v tanke bele rastre črt. Kajti, domišljija je povsod doma.

Epilog. Vsakdanje predmete, notranjosti prostorov in pokrajin, ki so se pred njegovimi očmi nenehno čudežno drugačne odpirale, je zaznaval do najmanjših podrobnosti. Narava in ljudje so ga zanimali takšni, kot so se znašli pred njim, in to, kar je videl z izkušnjo umetnika, ki je snoval tudi iz svojega domišljjskega sveta, je prenašal na papir kot pisane strukture, izrisane v »krožnem prostoru«¹⁸. Njegove risbe, nastale s svinčnikom, tušem, z barvnimi flomastri in svinčniki ali s pasteli, so bile zanj po nastanku končne, neponovljive sledi. »Kadar končam risbo, se zelo odgovorno podpišem in naslednji dan mi ta risba že daje distanco do tega dne.«¹⁹ Ne skice, temveč ilustracije krajev in dogodkov so bile vse od začetka zanj osnova, s katero je polnil svoje različne umetniške projekte. Le z razumevanjem Kržišnikovih nenehnih sintez, njegovega stalnega preverjanja samega sebe, lastnega življenja in dela, se da vrednotiti njegovo delo in ga v tej luči raziskovati. V tem kontekstu ni presenetljivo, da so na IX. Bienalu slovenske neodvisne ilustracije prvič podelili priznanje *Tomaža Kržišnika* za življenjsko predanost iskrenemu in samosvojemu vizualnemu izrazu (2023)²⁰.

Ni spregledljivo tudi, da je uporabljal tradicionalne likovne tehnike, a po svoje, največkrat duhovito. Svojim zasnovam, ustvarjenim na različnih delih sveta, je z že dozorelo formo dajal nadčasovni nadih. Ne psihična napetost, ne travme, temveč sproščenost, sočasen intimen odnos do sveta, ljubezen, dobrota in dobrohotnost so pod Kržišnikovimi rokami uresničevali dela, ki so za naš prostor tako velika, kot je veliko sveta s svojimi rokami, mislimi in srcem prepotoval sam.

za naslovne strani pogosto uporabljal svoje risbe in ilustracije.

18 Boštjan Soklič: »Viri subjektivne Kržišnikove ustvarjalnosti so nesporno v umetnostnem izročilu kubizma, fauvizma in ekspresionizma«. Vir: Tomaž Kržišnik, *Umetnost misli / The Art of Thoughts*, katalog, Loški muzej Škofja Loka (29. 3.–31. 12. 2019), Škofja Loka, 2019, str. 7.

19 Tomaž Kržišnik: iz uvoda v katalog razstave na Kemijskem inštitutu Boris Kidrič, Ljubljana (5. 2.–4. 3. 1985).

20 Priznanje Tomaža Kržišnika je prvi prejel Natan Esku, ki je posledično imel v Galeriji Kržišnik v Žireh samostojno razstavo (19. 10.–15. 11. 2024).